

مطالعه تطبیقی نظریه سهروردی با نور در قرآن

محبوب مهرنواز^۱ ID، فرزانه روحانی مشهدی^۲ ID و رقیه رنگین کمان^۳ ID ✉

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد، پژوهشکده مطالعات میان‌رشته‌ای قرآن کریم، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. رایانامه:

mehrnavaz17@yahoo.com

^۲ استادیار، پژوهشکده مطالعات میان‌رشته‌ای قرآن کریم، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. رایانامه: f_rohani@sbu.ac.ir

^۳ دانشجوی کارشناسی ارشد، پژوهشکده مطالعات میان‌رشته‌ای قرآن کریم، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران (نویسنده

مسئول). رایانامه: r.ranginkaman99@gmail.com

چکیده

این پژوهش با هدف تطبیق نظریه سهروردی با نور در قرآن انجام شده است. همچنین به دنبال ارائه چارچوبی نوین برای تطبیق نظریات فلسفی با قرآن است. برای دستیابی به این هدف، یک فرایند چهارمرحله‌ای اجرا شد. در گام اول، با رجوع به آثار سهروردی، دستاورد حکمت اشراق در قالب یک گزاره مبنایی و اساسی تعیین شد. در گام دوم، ضمن مطالعه پیشینه موضوع، نحوه بهره‌برداری سهروردی از مصادیق نور در قرآن بررسی شد. در مرحله سوم، گزاره منتخب و آیات متناظر با آن بررسی و تحلیل شد. مرحله آخر با تطبیق و تحلیل گزاره منتخب با شبکه مفهومی «نور» در قرآن به سرانجام رسید. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که نخست، سهروردی بنیان مکتب اشراقی خود را براساس قرآن طراحی نکرده، ولی ادبیات این نظریه وامدار قرآن بوده؛ از این‌رو از آیات قرآن به‌صورت ذوقی، تلمیح و استشهاد بسیار بهره برده است. دوم، در قرآن واژه «وجود» به خداوند اطلاق نشده و قرآن نقشی ویژه برای صفت نور در میان سایر صفات الهی رقم زده است؛ بنابراین می‌توان نور بودن خداوند برای آسمان‌ها و زمین، یعنی کل گیتی، را با تعبیر «نورالانوار» سهروردی تطبیق داد.

کلیدواژگان: حکمت اشراق، سهروردی، نور الانوار، نور در قرآن

مقاله پژوهشی

مقدمه

مفهوم نور، به‌عنوان یکی از مفاهیم بنیادی اندیشه اسلامی در قرآن و فلسفه اسلامی، به‌ویژه حکمت اشراق، جایگاه ویژه‌ای دارد. در قرآن، نور نماد حقیقت، هدایت و خداست و در حکمت اشراق، به‌عنوان اصل وجود و منبع همه کمالات تلقی می‌شود. مطالعه کتب سهروردی نیز نشان می‌دهد که او جز به آیاتی محدود استناد نکرده است. همچنین ارتباط این آیات با محور اصلی نظریه فلسفی وی چندان روشن نیست. ازاین‌رو در این پژوهش، آیات مورد استناد سهروردی برای شرح نظریه فلسفی‌اش در آثاری همچون حکمة الاشراق، الواح عمادیه، آواز پر جبرئیل، لغت موران، صفیر سیمرخ و پرتونامه بررسی شده تا میزان تطبیق نظریه اشراق با آیات قرآن روشن شود. شایان توجه است که از یک‌سو، مکتب اشراق تنها در مفهوم نور از قرآن اثر نگرفته و ازسوی دیگر، مطالعه تطبیقی این نظریه با اکتفا به مفهوم کلیدی آن، یعنی نور، یک مطالعه کامل نیست، اما می‌تواند گام اول و مهم آن باشد که مسیر تطبیق تفصیلی‌تر برای شاخ‌وبرگ نظریه را روشن کند.

تطبیق نظریه فلسفی سهروردی با قرآن

برای بررسی تطبیقی نظریه سهروردی با قرآن، مراحل کلی زیر دنبال می‌شود:

- جستجو و کشف گزاره محوری نظریه
- بررسی آیات مورد استناد او در تبیین این نظریه
- استخراج مفاهیم کلیدی نظریه و واژگان قرآنی متناظر و استخراج آیات مرتبط با آن‌ها
- تحلیل گزاره در شبکه مفهومی به‌دست‌آمده.
- تکرار مراحل بالا برای گزاره‌های درجه دوم نظریه
- در این مقاله، مراحل فوق تنها برای گزاره محوری انجام شده است.

یافته‌ها و بحث

یافته‌ها حاکی از این است که سهروردی قصد نداشته که ساحت قرآن، که به وحیانی بودن آن اعتقاد دارد، را با مباحث فنی فلسفه ممزوج نماید؛ لذا در امهات آثار فلسفی خود به آیات قرآن استناد نکرده است. بنابراین گرچه به‌طور مستقیم در طراحی مکتب فلسفی اشراقی از آیات استفاده نکرده، اما بی‌شک قرآن نوری روشنگر در فلسفه نوری او

بوده است و شاید بتوان ادعا کرد این ایده، یعنی مبنای نظریه اشراق، را از آیه «اللّٰهُ نور السموات و الارض» الهام گرفته باشد، همان‌گونه که در دستاوردهای نهایی این حکیم تأییدات قرآنی ملموس است و تقابل ماهوی با قرآن به چشم نمی‌آید. درواقع، با صرف‌نظر از اختلاف در نوع زبان و شیوه بیان مفهوم نور در قرآن و جزئیات مکتب اشراق، این نظریه به یک گزاره محوری تقلیل داده شد. یافته‌ها نشان داد که در قرآن واژه «وجود» به خداوند اطلاق نشده، اما نقشی ویژه برای واژه «نور» رقم خورده است، به طوری که می‌توان نور بودن خداوند برای آسمان‌ها و زمین، یعنی کل گیتی، را با تعبیر «نورالانوار» سهروردی تطبیق داد.

چارچوب پیشنهادی برای تطبیق نظریه فلسفی با قرآن

در نهایت براساس روش پیش‌بینی شده، پس از اصلاح و تعدیل آن، که بنابر ضرورت‌ها و تجارب حین پژوهش به دست می‌آید، چارچوبی برای عرضه یک نظریه فلسفی به قرآن ارائه شده است.

۱. کشف گزاره یا گزاره‌های محوری نظریه
۲. استخراج و بررسی آیات مورد استناد او در تبیین این نظریه
۳. استخراج مفاهیم کلیدی گزاره یا گزاره‌های محوری و حدس زدن فهرستی از واژه‌های قرآنی مرتبط و استخراج آیات مرتبط با توجه ویژه به واژگان کلیدی
۴. تحلیل جامع آیات به دست آمده و تطبیق آن با گزاره یا گزاره‌های محوری نظریه

نتیجه‌گیری

حاصل این پژوهش را می‌توان چنین جمع‌بندی کرد: یکم، ماحصل بررسی آثار سهروردی یک گزاره مبنایی است که شناخت مکتب مورد مطالعه را بر خواننده تسهیل می‌کند. چنان‌که مطرح شد، گزاره منتخب این پژوهش عبارت است از «وجود و هستی نور است و خدا نورالانوار است».

دوم، درباره واژه «نور» گزاره‌های زیر به دست آمد:

— خداوند نور دارد.

— خداوند نور آسمان‌ها و زمین است.

— نور خداوند بر نوری دیگر قرار گرفته است.

— در نتیجه آسمان‌ها و زمین واجد نوری دیگر هستند.

سوم، شبکه مفهومی آیات واژگان کلیدی را مشخص کرد و این نتیجه حاصل شد که تعبیر قرآنی «الله نور سماوات و ارض است» نقشی ویژه برای صفت نور در میان سایر صفات الهی رقم زده است. خداوند قرآن عالم و حی و قادر و رحیم است، اما خود را رحمت آسمان‌ها و زمین یا، به تعبیر گویاتر، رحمت عالم، علم عالم، قدرت عالم نخوانده است؛ اما همان‌طور که نور هست، نور هم دارد. شاید بتوان نور بودن خداوند برای آسمان‌ها و زمین، یعنی کل گیتی، را با تعبیر نورالانوار سهروردی تطبیق داد.

چهارم، با نگاه اجمالی به گزاره اصلی مستفاد از مکتب اشراقی سهروردی و آیات مرتبط در قرآن، اطلاق «نور» بر وجود و هستی و اطلاق «نورالانوار» به خداوند هستی نه تنها منافاتی با آیات قرآن ندارد، بلکه بسیار دقیق، زیبا و هنرمندانه است. بنابراین نور بودن خداوند برای آسمان‌ها و زمین قابل تطبیق با تعبیر «نورالانوار» سهروردی است.

منابع

بهشتی، محمد. (۱۳۹۲). خاستگاه و پیشینه حکمت اشراق. پژوهش‌های فلسفی-کلامی، ۱۱(۱)، ۱۲۱-۱۳۸.

<https://doi.org/10.22091/pfk.2013.55>

پیام، مهشید. (۱۳۹۶). نظام فلسفی حکیم سهروردی و مبانی و مستندات حکمت اشراق. انتشارات اهورا قلم.

تدین، عطاءالله. (۱۳۸۸). سهروردی شیخ اشراق مدیحه سرای نور. انتشارات تهران.

دهقانیان، محسن. (۱۳۹۶). مبانی و مستندات قرآنی و روانی نظام فلسفی سهروردی. انتشارات دانشگاه پیام نور.

دیباچی، سید محمدعلی. (۱۳۸۷). روش‌شناسی حکمت اشراق، نشریه حکمت و فلسفه، ۴(۴)، ۱۱۵-۱۳۲.

رسولی فینی، مهدی. (۱۳۸۵). اندیشه قرآنی شیخ اشراق. روزنامه رسالت.

رضایی اصفهانی. محمدعلی. (۱۳۷۸). تفسیر قرآن مهر. پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن.

سهروردی، یحیی بن حبش. (۱۳۷۷). حکمة الاشراق (سید جعفر سجادی، مترجم و شارح). انتشارات دانشگاه

تهران.

سهروردی، یحیی بن حبش. (۱۳۸۸). مجموعه مصنفات شیخ اشراق. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

سهروردی، یحیی بن حبش. (۲۰۰۷ م). الرسائل الصوفیة. الهيئة المصرية العامة للكتاب.